

Aktualijos

„Rūpintis kalbomis ir tarmėmis – tai rūpintis žmonėmis ir tautomis“

Liepos 23–27 d. Vilniuje vyko IX tarptautinis dialektologijos ir geolingvistikos kongresas. Kalbamės su šio renginio mokslinio komiteto nare, Tarptautinės dialektologijos ir geolingvistikos asociacijos (The International Society for Dialectology and Geolinguistics, SIDG) žurnalo „Dialectologia et Geolinguistica“ vyriausiąja redaktore Astrida van Nal (Astrid van Nahl) ir asociacijos sekretore Ruta van Nal (Ruth van Nahl).

Ar galima lyginti SIDG kongresus žvelgiant į asociacijos plėtrą ir atliekamų tyrimų įvairovę?

A. N. Labai malonu, kad šiais metais kongrese sulaukėme pranešėjų iš trijų žemynų, 28 šalių. Atvyko beveik 40-čia dalyvių daugiau, negu buvo susirinkę į ankstesnį kongresą, surengtą Šiaurės Kipre, Famagustoje. Ten dalyvių skaičių lėmė ir regiono politinė padėtis, buvo sunku pasiekti Turkijai priklausančią šiaurinę Kipro dalį.

Džiugina, kad į Vilnių atvykome ne tik mes, senbuviai, jau ne pirmą dešimtmetį besirenkantys į kongresus, bet taip pat ir daug jaunų tyrėjų iš užsienio, doktorantų ir tų, kurie dar ieško savo vietos mokslo tyrimų baruose. Manau, kad išsiplėtęs informacijos srautas davė naudos ir vieniems, ir kitiems.

Ar Vilniuje surengtas IX kongresas išsiskyrė tematika, idėjomis, pranešėjų geografija? Į kokias naujas idėjas ar naujus tyrimo metodus būtų galima atkreipti dėmesį kalbant apie šį kongresą?

A. N. Šios srities tyrėjai, savaime suprantama, pirmiausia orientuojasi į savo kalbas. Bet išgirdome ir apie tókius projektus, kuriuose mokslininkai buvo užsibrėžę tirti tolimų šalių ar regionų kalbas. Pavyzdžiui, Mirjama Šmalc (Mirjam Schmalz) iš Šveicarijos perskaitė nepaprastai įdomų pranešimą apie metodologiniu požiūriu naują perceptyviosios dialektologijos ir mandagumo raiškos tyrimą Karibų jūroje esančioje Sent Kitso saloje.

Kongrese atsiskleidė didelė temų ir mokslinių požiūrių įvairovė, kaip antai socio-geolingvistiniai regioninių kalbų modeliai, kalbų kontaktai ir kalbų politika, mažumų kalbos, skoliniai, kalbinės konvergencijos reiškiniai tarmėse, dialektometriniai tyrimai, fonetikos bruožai ir daugybė kitų dalykų. Man susidaro įspūdis, kad laikui bėgant tematika nuo plačių istorinių ir sisteminių apžvalgų pereina prie mažesnių regionų, socialinių ar geografinių grupių kalbos atmainų. Šį kartą viena iš pagrindinių temų buvo savita sociolingvistikos šaka – perceptyvioji dialektologija, arba liaudies kalbotyra. Kita sparčiai besiplečianti tyrimų sritis – socialiniai tinklai.

Ruta van Nal (kairėje) ir Astrida van Nal baigiamajame kongreso posėdyje. Eglės Pesliakaitės nuotr.

Klausantis pranešėjų iš įvairių šalių nesunku pastebėti universalių dalykų. Pavyzdžiui, Michaelo Koletnik (Mihaela Koletnik) ir Nados Šabec (Nada Šabec) atliktą slovėnų ir anglų kalbų sąveikos Šiaurės Amerikoje tyrimą galėtume lyginti su lietuvių ir anglų kalbų sąveikos tyrimais. Pakeitus slovėniškus pavyzdžius lietuviškais vaizdas būtų labai panašus. Kaip manote, gal atskleidžiant panašias universalijas galima padėti žmonėms ir tautoms geriau suprasti vieniems kitus? Kas ir kaip turėtų pasakoti visuomenei apie tokius dalykus?

A. N. Nuo pat pradžios, kai pradėjau dirbti šioje asociacijoje, man tai buvo vienas iš svarbiausių jos veiklos aspektų. Rūpintis kalbomis ir tarmėmis – tai rūpintis žmonėmis ir tautomis. Todėl esu visiškai įsitikinusi, kad mūsų darbas prisideda prie savitarpio pripažinimo ir bendradarbiavimo, padeda bendruomenėms geriau suprasti vienoms kitas. Jaučiame tai, matydami nesuskaičiuojamą daugybę įvairiose šalyse dirbančių kolegų susitikimų, tie susitikimai nepaprastai praturtina. Manau, kad tokie dalykai paskatino dar atkakliau siekti draugystės ir supratimo tarp asociacijos šalių, ir tai greitai tapo viena iš didžiausių mūsų vertybių. Žiūrint pasaulio naujienas matyti, kad gyvename laikais, kai kyla pavojų taikai, kai stiprėja nacionalizmas ir rasinės nuotaikos, kai statomos sienos – ir mintyse, ir tikrovėje. Tad mūsų, kalbininkų, dialektologų, darbas tarptautinėje asociacijoje reiškia ne tik mokslinius tyrimus, bet ir tam tikrą socialinę ir politinę atsakomybę.

Kodėl dabar, intensyvios globalizacijos laikais, specialistai imasi tirti tarmes? Ar pasakymas išsaugoti tarmę tebėra aktualus mūsų laikais?

A. N. Mano supratimu, globalizacija nereiškia, kad visiems žmonėms reikės prisitaikyti prie kokių nors visa reguliuojančių reikalavimų, kaip yra pavaizdavęs Džordžas Orvelas (George Orwell): „Visi gyvuliai yra lygūs, bet kai kurie gyvuliai lygesni už kitus.“ Globalizacija yra sąveikos ir integracijos procesas, jis reiškia, kad „kas nors vienoje pasaulio pusėje siekdamas bendro gėrio gali sąveikauti su kuo nors kitu kitoje pasaulio pusėje“¹. Argi visa tai gali vykti be kalbos? Anglų kalba, kaip mūsų bendra kalba, yra fantastiška bendravimo priemonė, bet siekiant tikro supratimo reikia daugiau. Tiek visko slypi už kalbų ir tarmių, ir tai, kas nepasakoma žodžiais, dažnai yra labai reikšminga. Kur dar daugiau galima sužinoti apie šiuos dalykus, jei ne klausantis kalbų ir tarmių, jei ne kalbant apie jas kaip apie pirmąjį šaltinį?

Kartais žmonės išvelgia didelę priešpriešą tarp tarmių ir bendrinės kalbos. Ar šios kalbės atmainos yra priešininkės, ar jos gali taikiai sugyventi?

A. N. Manau, kad noras matyti priešpriešą, o ne turtinimą rodo labai siaurą požiūrį. Bet reikia pripažinti, kad toks požiūris turi tam tikrą tradiciją, bent jau mano šalyje, Vokietijoje.

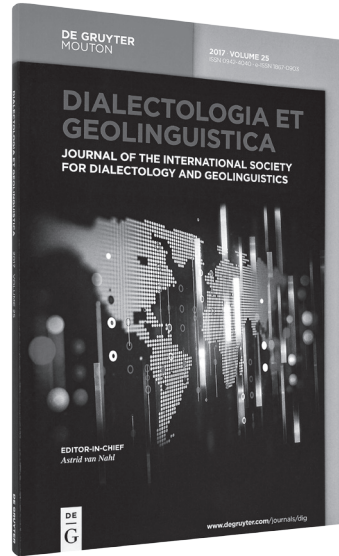
Norėčiau Jūsų abiejų paklausti apie tarmės (ar tarmių) vaidmenį Jūsų gyvenime. Ar vartojate kokią nors tarmę savo kasdieniniame gyvenime? Jei taip, ką Jums tai reiškia?

A. N. Mano šeima po Antrojo pasaulinio karo iš Rytprūsių atsikėlė į Frankoniją, esančią Bavarijos žemėje. Tai buvo savotiškas sukrėtimas – turiu galvoje ne tik bėgimą nuo karo, bet ir tarmę. Ir vienur, ir kitur žmonės kalbėjo vokiškai, bet ta kalba vargiai buvo visiems bendra, nes bavarai (tarp jų ir Frankonijos gyventojai) buvo įpratę visur kalbėti savo tarme. Net ir dabar per televiziją rodomi baviški filmai, ypač reikia paminėti teatro spektaklius su subtitrais kitiems vokiškai kalbantiems gyventojams (15 iš 16 žemių). Mano šeima, nesuprantanti tos tarmės ir ja nekalbanti, nebuvo labai mėgstama, o kartais net jautėmės atstumti. Visa tai truko ištisus metus ir dešimtmečius. Taigi aš užaugau šeimoje, kurioje buvo kalbama gryniausia bendrine kalba, ir vaikystėje automatiškai suvokiau, kad kalbėti tarmiškai yra bloga ir smerktina.

Net lankant mokyklą toks požiūris buvo visuotinai palaikomas mokytojų, kurie uoliai atlikdavo „egzortus“ bet kokiems tarmiškos kalbėsenos bruožams ir versdavo vargšus mokinius, nemokančius bendrinės kalbos, jaustis taip, lyg jie būtų buvę žemesni, „nenorminiai“ ir kvalesni. Turiu prisipažinti, kad niekada nebuvau rimtai susimąsčiusi apie tokį požiūrį, bent jau iki to meto, kai į mano gyvenimą įsiveržė žurnalas „Dialectologia et Geolinguistica“.

R. N. Aš užaugau Vokietijoje, Reino krašte. Šiame regione pilna įvairių tarmių. Daugelis vyresnių žmonių gali pasakyti, iš kurio kaimo esi kilęs, vien pasiklausę tavo tarmės. Jie pasako labai tiksliai, kai kurie net gali atskirti kaimus, nutolusius maždaug kilometrą vienas nuo kito.

Šeimoje kalbėjome bendrine kalba, bet tėvas šen bei ten įterpdavo tarmiškų žodžių, nes jis užaugęs regione, kur daugelis kalba vokiečių žemaičių tarme. Vaikystėje išmokau daug tokių žodžių ir vartoju juos nesusimąstydama. Kai kuriuos jų ir šiandien vartoju, nes man ši tarmė susijusi su gražiais vaikystės prisiminimais. Esu vokiečių kalbos dėstytoja, todėl paprastai kalbu labai švaria bendrine kalba. Tačiau kartais dėl to kyla sunkumų, nes studentai sako, kad mano tartis nėra tokia, kokią jie girdi parduotuvėje ar gatvėje. Man tai teikia puikią progą pasikalbėti apie vokiečių kalbos tarmes ir apie studentų gimtųjų šalių tarmes. Kalba – visos jos atmainos – vienija žmones.

Kitas klausimas, žinoma, bus apie SIDG vaidmenį ir vietą Jūsų gyvenime. Humanitarinių mokslų daktarės Astridos van Nal mokslo darbų sąrašas įspūdingas: senosios islandų kalbos studijos, dabartinės islandų kalbos vadovėliai, viduramžių literatūros studijos, religijų tyrimai. Kaip, kada ir kodėl žurnalas „Dialectologia et Geolinguistica“ tapo pagrindine Jūsų profesinės veiklos sritimi?

A. N. Iki 1999 m. pradžios mano darbas Bonos universitete (be islandų, senosios norvegų kalbos ir kalbos istorijos dėstymo) buvo gana artimai susijęs su enciklopediniu senovės germanų kultūros istorijos veikalu „Reallexikon der Germanischen Altertumskunde“ (sutr. RGA)². Šio didžiulio darbo, kurį rėmė Getingeno mokslų akademija, sumanytojas, vadovas nuo 1978 m. ir visų tomų redaktorius buvo profesorius Heinrichas Bekas (Heinrich Beck). Kartu su RGA buvo rengiami papildymų tomai („Ergänzungsbände“), jų išėjo apie 110. Tuo metu dirbant su RGA straipsnių autoriais teko nemažai laiko praleisti Švedijoje, Upsalos universitete. Kaip tik tada patyriau, kad tarmių vaidmuo Švedijoje yra kitoks, susijęs su prestižu. Panašiai pasirodė ir Norvegija, kur antroji oficialioji kalba, vadinamoji naujoji norvegų kalba (*Nynorsk*), neturinti gimtakalbių vartotojų, XIX a. buvo sąmoningai sukurta remiantis senosiomis kaimo gyventojų tarmėmis.

² *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Berlin: Walter de Gruyter, Vol. 1–37, 1968–2010, skaitmeninis variantas: GAO = *Germanische Altertumskunde Online*.

2003 m. SIDG įkūrėjas profesorius Wolfgangas Fyrekas (Wolfgang Viereck) iš Bambergo (Vokietija) atsisakė asociacijos prezidento pareigų³. Naujuoju prezidentu tapo profesorius Larsas Erikas Edlundas (Lars-Erik Edlund) iš Umeo (Švedija), o naujuoju žurnalo redaktoriumi – kanadietis profesorius Grehemas Šoroksas (Graham Shorrocks) iš Toronto. Deja, dėl sunkios ligos jis negalėjo dirbti šio darbo, ir daugiau kaip porą metų nebuvo išleistas nė vienas žurnalo numeris. 2004 m. Upsaloje atsitiktinai susitikome su Larsu Eriku Edlundu ir jis man papasakojo apie šią problemą. Tuo metu aš, kaip redaktorė, buvau ką tik atidavusi RGA papildymams 800 puslapių tomą „Namenwelten“, skirtą profesoriaus Torsteno Andersono (Thorsten Andersson) atminimui. Larsui Erikui, matyt, pasirodžiau kaip vilties švyturys, ir jis paprašė padėti rengti asociacijos žurnalą. Nežinodama, kas laukia, sutikau ir pradėjau darbuotis prie dviejų vėluojančių numerių, o kartu ir prie naujo, turinčio pasirodyti tais pačiais metais. Netrukus Larsas Erikas Edlundas pasitraukė iš prezidento pareigų. Laikui bėgant prezidentai keitėsi, bet nė vienas net nepagalvojo ieškoti kito redaktoriaus. Matot, aš tiesiog paveldėjau šį žurnalą – juk kaip tik nuo 2004 metų buvau ėmusi visai kitaip mąstyti apie tarmes ir domėtis jų vertinimu.

„Dialectologia et Geolinguistica“ dabar yra prestižinis tarptautinis žurnalas. Koks jo svarbiausias tikslas? Ar sunku mokslininkams su savo straipsniais pakliūti į Jūsų leidinį? Kokių straipsnių labiausiai laukiate?

A. N. Svarbiausio tikslo neapibrėšiu, tiesiog daugiausia orientuojamės į asociacijos narių šalių kalbas ir tarmes. Vilniuje nutarėme, kad priimsime straipsnius ir iš kitų šalių autorių. Pavyzdžiui, kitąmet galbūt sulauksime labai įdomaus ir puikiai parašyto straipsnio apie kai kurias Vakarų Irano tarmes ir kalbas. Dabar jis išsiųstas recenzuoti. Taigi, tikimės padaryti žurnalą patrauklesnį kitų šalių mokslininkams.

Leidykla „De Gruyter“ yra labai brangi, kiekvienas numeris mums kainuoja kelis tūkstančius eurų. Šią sumą mokame tik iš surenkamų SIDG nario mokesčio lėšų. Asociacijos nuostatuose numatyta, kad, be kasmetinio mokesčio, mūsų lėšas sudaro „individuali parama, aukos, palikimas, gaunamas iš juridinių ir fizinių asmenų, pajamos iš SIDG veiklos arba per ją įsigytas turtas“, bet iš tiesų niekas iš šių dalykų dar nėra virė tikrove.

Mes atiduodame visiškai spaudai parengtą leidinį, o reikalavimai maketui darosi vis sudėtingesni. Todėl į šį darbą įsitraukė mano sūnus Janas Aleksandras van Nalis (Jan Alexander van Nahl) – jis dėsto Reikjaviko universitete, yra mūsų asociacijos narys, o nuo pernai padeda spręsti visokias technines problemas.

Laikomės labai griežtos recenzavimo tvarkos. Kiekvienas straipsnis recenzuojamas anonimiškai, jis siunčiamas mažiausiai vienam, dažnai dviem, jei reikia – ir keliems

recenzentams. Šiame darbe be galo naudingas ir mano „asmeninis žiniatinklis“, kurį susikūriau dar dirbdama prie RGA ir GAO. Straipsniams yra numatyti aiškūs reikalavimai (juos galima parsisiųsti iš mūsų svetainės), bet autoriai pastaruosius porą metų yra linkę nepaisyti techninių nurodymų, todėl žadu sukurti šabloną, kuriuo jie turėtų naudotis. Didžiausia problema yra ta, kad autoriai privalo duoti savo straipsnius patikrinti gimtakalbiams. Čia būtinai reikalinga griežta kontrolė, net jei ji man atimtų daugybę laiko.

Jei turime daugiau vienodo mokslinio lygio straipsnių, negu galime paskelbti, tada pirmenybė teikiama mūsų asociacijos nariams.

Šiuo metu tariuosi su leidėjais, kad nuo 2019 ar 2020 metų kasmet galėtume išleisti ne po vieną numerį, bet po du. Mums tai atrodo geras sumanymas, nes vieną numerį sudaro tik maždaug 180 puslapių. Bet kyla klausimas, kas finansuos dvigubai brangesnį žurnalą. Todėl norėčiau pakviesti visus, kurie domisi šiais dalykais, stoti į mūsų asociaciją ir paremti mūsų veiklą savo nario mokesčiu.

Norėčiau paklausti Rutos, kas įeina į SIDG sekretorės pareigas ir ką šis darbas reiškia Jums asmeniškai?

R. N. Iš pradžių SIDG sekretoriaus ir finansininko pareigas ėjo vienas asmuo. Tačiau laikams keičiantis reikėjo keisti ir mūsų asociacijai, kad abiejose minėtose srityse galėtume dirbti kuo veiksmingiau. 2012 metais pradėjusi dirbti SIDG sekretore daugiausia dėmesio skyriau šiuolaikinėms medijoms: mūsų laikais jos yra ne tik labai svarbios, bet ir suteikia galimybę lengvai pasiekti asociacijos narius. Sukūriau svetainę (www.geo-linguistics.org) ir iki šiol ją prižiūriu, esu atsakinga už SIDG paskyrą feisbuke. Visa tai leidžia žmonėms lengvai užmegzti ryšius su asociacija. Gauname daug laiškų ir užklausų apie dialektologiją, geolingvistiką ir konferencijas šiomis temomis. Labai tuo džiaugiuosi. Tai nepakartojama galimybė susipažinti su pasaulio mokslininkais.

Man garbė dirbti šį darbą – dar ir dėl to, kad pirmą kartą buvau išrinkta, kai teturėjau 25 metus. Didžiausia šių pareigų nauda – galimybė bendrauti su tokia daugybe žmonių iš viso pasaulio.

IX kongresas baigėsi. Kur vyks kitas kongresas?

A. N. Vilniuje kalbėjome apie Bukareštą kaip apie būsimo kongreso vietą. Visada laukiame ir naujų siūlymų.

Ieškančius informacijos norėčiau nukreipti į mūsų oficialią svetainę www.geo-linguistics.org ir paskyrą socialiniame tinkle „Facebook“: www.facebook.com/SIDG.Dialectology.

Visada laukiame ir mokslininkų straipsnių. Šiais klausimais geriausia susisiekti su sekretore ar vyriausiąja redaktore.

Labai ačiū Jums už pokalbį.

Kalbėjosi *Rita Urnėžiūtė* VĶ